

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30.06.2004, sp. zn. 29 Odo 52/2002, ECLI:CZ:NS:2004:29.ODO.52.2002.1

Číslo: 28/2006

Právní věta: Jestliže si účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy před prohlášením konkursu na majetek jednoho z nich poskytli navzájem peněžitá plnění, popřípadě plnění, za něž jim přísluší peněžitá náhrada, může se i po prohlášení konkursu ten z nich, který plnil ve větším rozsahu, úspěšně domoci (ve smyslu ustanovení § 457 obč. zák.) jen vrácení toho, oč plnění, které sám poskytl, přesahuje plnění, které obdržel od druhé smluvní strany.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 30.06.2004

Spisová značka: 29 Odo 52/2002

Číslo rozhodnutí: 28

Číslo sešitu: 3

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Bezdůvodné obohacení

Předpisy: § 14 odst. 1 písm. i) předpisu č. 328/1991Sb.

§ 451 předpisu č. 40/1964Sb.

§ 454 předpisu č. 40/1964Sb.

§ 456 předpisu č. 40/1964Sb.

§ 458 odst. 1 předpisu č. 40/1964Sb.

§ 476 odst. 1 předpisu č. 513/1991Sb.

§ 487 odst. 1 předpisu č. 513/1991Sb.

§ 560 odst. 1 předpisu č. 40/1964Sb.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

O k r e s n í s o u d v Chebu rozsudkem ze dne 28. 5. 2001 zamítl žalobu o zaplacení částky 3 327 600 Kč s 10% úrokem z prodlení od 16. 6. 2000 do zaplacení. Soud prvního stupně dospěl po provedeném dokazování k závěru, že tzv. „rámcová“ smlouva, kterou pozdější úpadkyně V. P., a. s., uzavřela dne 11. 12. 1997 s B. F. (dále též jen „rámcová smlouva“) a kterou na ni posledně jmenovaný převedl maloobchodní činnost, provozovanou ve vlastních prodejnách a v prodejnách, k nimž mu svědčil nájemní nebo podnájemní vztah, není smlouvou o prodeji podniku ve smyslu ustanovení § 476 obč. zák., jelikož neobsahuje povinnost kupujícího zaplatit cenu podniku ani závazek kupujícího převzít závazky prodávajícího. Toto zjištění však podle soudu prvního stupně neodůvodňuje závěr, že by pozdější úpadkyně užívala nebytové prostory bezesmluvně, jelikož smlouva má náležitosti předepsané v § 6 zákona č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor (dále též jen „zákon“), a jde tudíž o platnou smlouvu podnájemní; tomuto závěru není podle soudu na překážku

ani to, že pozdější úpadkyně se zavázala platit částku za podnájem přímo pronajímateli (žalovanému), když ve smyslu ustanovení § 567 obč. zák. šlo o smluvní vyjádření místa plnění. Žaloba správkyně konkursní podstaty o vrácení částek, které pozdější úpadkyně na základě rámcové smlouvy žalovanému (jako pronajímateli) zaplatila, proto není důvodná.

Výsledek řízení – pokračoval soud prvního stupně – by však nebyl jiný, ani kdyby pozdější úpadkyně užívala nebytové prostory na základě neplatného smluvního vztahu. Přitom poukázal na to, že vztah plynoucí v takovém případě z ustanovení § 457 obč. zák. je vztahem synallagmatickým, jehož vzájemné zúčtování je soud povinen provést i bez námítky započtení (v konkursu nepřipustné) či vzájemného návrhu, na což prohlášení konkursu nemá vliv.

K r a j s k ý s o u d v Plzni rozsudkem ze dne 8. 10. 2001 rozsudek soudu prvního stupně v zamítavém výroku o věci samé potvrdil. Odvolací soud po doplnění dokazování oproti soudu prvního stupně dovodil, že úmyslem B. F. a pozdější úpadkyně nepochybně bylo převést smlouvou obě provozovny v A. jako organizačně a funkčně vymezené celky na pozdější úpadkyni. Rámcová smlouva je tudíž platnou smlouvou o prodeji (části) podniku ve smyslu § 476 obch. zák., na jejímž základě pozdější úpadkyně vstoupila (jako nová nájemkyně) do práv a povinností původního nájemce B. F. Částky uhrazené pozdější úpadkyní žalovanému (pronajímateli) jsou proto řádnými platbami nájemného. Shodně se soudem prvního stupně měl odvolací soud za to, že žalobě by nebylo možné vyhovět, ani kdyby pozdější úpadkyně užívala nebytové prostory na základě neplatné smlouvy nebo bezesmluvně. V takovém případě by se bezdůvodně obohacoval nejen žalovaný (přijímáním finančních částek), nýbrž i pozdější úpadkyně (tím, že prodejny užívala nebo s nimi jinak disponovala). Nebylo zpochybněno, že naturální plnění žalovaného (tím, že pozdější úpadkyni umožnil prostory užívat) odpovídá v peněžním vyjádření žalované částce. Za této situace by sám soud byl povinen provést vzájemné zúčtování peněžitých plnění, bez námítky započtení či vzájemného návrhu (nešlo by o započtení ve smyslu ustanovení § 14 odst. 1 písm. i/ zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání – dále též jen „ZKV“).

Proti rozsudku odvolacího soudu podala žalobkyně včasné dovolání, jehož přípustnost opírá o ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) a odst. 3 o. s. ř., namítajíc, že jsou dány dovolací důvody uvedené v § 241a odst. 2 o. s. ř. pod písmeny a) a b), tedy, že řízení je postiženo vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci (písmeno a/), a že rozhodnutí spočívá na nesprávném právním posouzení věci (písmeno b/).

Konkrétně dovolatelka odvolacímu soudu vytýká nesprávný výklad ustanovení § 476 a § 487 obch. zák. (ve znění platném k 11. 12. 1997), jelikož součástí rámcové smlouvy není závazek kupujícího (pozdější úpadkyně) převzít závazky prodávajícího (B. F.), ani povinnost uhradit kupní cenu. Odvolací soud podle dovolatelky pochybil i tím, že nezkoumal, zda prodávaná část podniku B. F. byla samostatnou organizační jednotkou ve smyslu § 487 obch. zák. Rámcová smlouva nemá náležitosti smlouvy o prodeji podniku ani jeho části, takže na pozdější úpadkyni nemohla přejít ani práva nebo závazky B. F. ze smluv o nájmu nebytových prostor, jež dne 15. 4. 1997 uzavřel (jako nájemce) se žalovaným (jako pronajímatelem).

Dále dovolatelka oponuje názoru o možnosti provést zúčtování vzájemně poskytnutých plnění z neplatné smlouvy mimo konkursní řízení. Zdůrazňuje, že podle zákona o konkursu a vyrovnání lze veškeré pohledávky uspokojovat pouze v rámci rozvrhu nebo za podmínek daných tímto zákonem v průběhu konkursu. Vzájemné zúčtování mimo konkurs sice z formálního hlediska není započtením pohledávek ve smyslu § 580 obč. zák. ani ve smyslu § 97, § 98 o. s. ř., avšak má stejné právní důsledky jako započtení, neboť v důsledku zúčtování zaniká pohledávka uplatňovaná žalobkyní, aniž by žalovaný musel svou pohledávku přihlásit do konkursního řízení, což je v rozporu s ustanovením § 20 ZKV a dalšími ustanoveními zákona o konkursu a vyrovnání. Podle dovolatelky při vydání plnění, které bylo poskytnuto na základě neúčinných právních úkonů úpadce (§ 15, § 16 ZKV), nebo při

vydání náhrad z neúčinných právních úkonů do podstaty, také k žádnému vzájemnému zúčtování nedochází, není proto žádného důvodu činit tak při vydání bezdůvodného obohacení. Ač to výslovně neuvedl, odvolací soud své rozhodnutí opřel o „stanovisko bývalého Nejvyššího soudu ČSR, R 26/75“, jež ovšem bylo vydáno v době, kdy zde nebyl zákon o konkursu a vyrovnání.

Konečně dovolatelka namítá, že odvolací soud jí svým postupem odňal možnost jednat před soudem ve smyslu ustanovení § 229 odst. 3 o. s. ř., k čemuž je nutno v dovolacím řízení přihlédnout ve smyslu ustanovení § 242 odst. 3 o. s. ř. Nemohla totiž předpokládat, že odvolací soud bude rámcovou smlouvu hodnotit opačně než soud prvního stupně, totiž jako platně uzavřenou smlouvu o prodeji podniku. Takový rozsudek označuje za „nečekaný“ a „překvapivý“, s tím, že dospěl-li odvolací soud k takovému závěru, měl jej účastníkům sdělit a žalobkyni vyzvat, aby se ke smlouvě vyjádřila, a tím jí poskytnout možnost, aby nabídla důkazy, jimiž by platnost rámcové smlouvy vyvrátila. V takovém případě by totiž dovolatelka uplatnila námitku, že o koupi (části) podniku nerozhodovala valná hromada pozdější úpadkyně a nebyl vypracován znalecký posudek, ačkoliv cena části podniku zřejmě přesahovala deset procent základního jmění pozdější úpadkyně a B. F. byl k 11. 12. 1997 členem představenstva pozdější úpadkyně, takže převod podniku byl proveden v rozporu s ustanovením § 196a obch. zák. Rovněž by pro tento případ navrhla důkaz k prokázání skutečnosti, že B. F. svůj podnik vlastnil až do 7. 12. 1998, kdy jej prodal společnosti L. P., s. r. o. Rámcová smlouva nemůže být ani smlouvou o prodeji podniku, neboť prodejny označené v příloze č. 1 jako vlastní prodejny B. F., nejsou označeny způsobem, na jehož základě by bylo možné provést vklad vlastnického práva pro kupujícího. Vzhledem k tomu, že soud prvního stupně rámcovou smlouvu za smlouvu o prodeji (části) podniku nepokládal, nemohla žalobkyně v odvolacím řízení navrhnout žádné důkazy, jimiž by zpochybnila věrohodnost smlouvy jako důkazního prostředku (§ 205a odst. 1 písm. c/ o. s. ř.). Na žalobkyni nelze požadovat, aby předvíдалa, že odvolací soud rámcovou smlouvu posoudí jako smlouvu o prodeji podniku, a raději „preventivně“ navrhla důkazy, jimiž by zpochybnila věrohodnost smlouvy. Takový způsob uvažování nelze po účastníku vyžadovat, neboť by to (ad absurdum) znamenalo, že občanské soudní řízení je postaveno na zásadě nepředvídatelnosti a překvapování účastníků. Dovolatelka proto požaduje, aby Nejvyšší soud zrušil rozhodnutí soudů obou stupňů a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Žalovaný má ve vyjádření výklad zákona o konkursu a vyrovnání, podaný dovolatelkou, za chybný co do vazby na ustanovení § 3 a § 457 obč. zák., uváděje, že zákon o konkursu a vyrovnání nevylučuje aplikaci posledně zmíněného ustanovení. Zdůraznil přitom, že rámcová smlouva byla uzavřena patnáct měsíců před prohlášením konkursu a že před prohlášením konkursu z ní bylo oběma smluvními stranami plněno. Pozdější úpadkyně za užívání nebytových prostor v době od 1. 4. 1998 do 31. 1. 1999 žalovanému řádně platila, takže vůči ní neměl z tohoto titulu pohledávku, kterou by bylo zapotřebí přihlásit do konkursu. Upozornil dále, že ačkoliv se různily názory soudů na povahu rámcové smlouvy, soudy se shodly v závěru, že žalobě ani tak nelze vyhovět. Neztotožňuje se rovněž s úsudkem dovolatelky o překvapivosti a nepředvídatelnosti rozsudku odvolacího soudu a navrhuje, aby Nejvyšší soud v případě, že je shledá přípustným, dovolání zamítl.

Nejvyšší soud shledává dovolání přípustným podle ustanovení § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., když zásadní význam napadeného rozsudku po právní stránce spatřuje ve výkladu ustanovení § 457 obč. zák. ve vazbě na konkursní řízení (ve vztahu k ustanovení § 14 odst. 1 písm. i/ ZKV), která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena, jakož i ve zhodnocení úvahy o náležitostech smlouvy o prodeji podniku (§ 476 a násl. obch. zák.).

N e j v y š š í s o u d zrušil rozhodnutí soudů obou stupňů a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

Z odůvodnění:

Nejvyšší soud se nejprve – v mezích dovolacího důvodu dle § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř. – zabýval správností právního posouzení věci odvolacím soudem.

Právní posouzení věci je obecně nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu, sice správně určenou, nesprávně vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

Právní posouzení věci odvolacím soudem spočívá na dvou právních závěrech. Podle prvního je rámcová smlouva platnou smlouvou o prodeji (části) podniku, takže u žalovaného nelze vůbec hovořit o majetkovém prospěchu, jímž by se na úkor úpadkyně bezdůvodně obohatil. Druhý závěr tkvěl v úvaze, že i kdyby rámcová smlouva byla absolutně neplatná, nebo kdyby šlo o plnění bezesmluvní, soud by byl povinen provést vzájemné zúčtování peněžitých plnění odpovídajících bezdůvodnému obohacení žalovaného i pozdější úpadkyně i bez námítky započtení či vzájemného návrhu. Jelikož v případě, že by obstál druhý z uvedených názorů, by se проверка prvního z nich stala bezpředmětnou (napadené rozhodnutí by i tak obstálo), zkoumal Nejvyšší soud správnost napadeného rozhodnutí nejprve z hlediska úvah o bezdůvodném obohacení.

Zákon o konkursu a vyrovnání jak ve znění účinném v době prohlášení konkursu na majetek úpadkyně (21. 5. 1999), tj. ve znění zákonů č. 122/1993 Sb., č. 42/1994 Sb., č. 74/1994 Sb., č. 117/1994 Sb., č. 156/1994 Sb., č. 224/1994 Sb., č. 84/1995 Sb., č. 94/1996 Sb., č. 151/1997 Sb. a č. 12/1998 Sb., tak ve znění účinném v době vyhlášení napadeného rozsudku (8. 10. 2001), tj. dále ve znění zákonů č. 27/2000 Sb., č. 30/2000 Sb., č. 105/2000 Sb., č. 214/2000 Sb., č. 368/2000 Sb., č. 370/2000 Sb. a č. 120/2001 Sb. formuloval (v § 14 odst. 1 písm. i) jako jeden z účinků prohlášení konkursu, že započtení na majetek patřící do podstaty není přípustné.

Podle ustanovení § 451 obč. zák. platí, že kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí, musí obohacení vydat (odstavec 1). Bezdůvodným obohacením je majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu nebo plněním z právního důvodu, který odpadl, jakož i majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (odstavec 2).

Ve smyslu ustanovení § 454 obč. zák. se bezdůvodně obohatil i ten, za nějž bylo plněno, co po právu měl plnit sám.

Z ustanovení § 456 obč. zák. vyplývá, že předmět bezdůvodného obohacení se musí vydat tomu, na jehož úkor byl získán. Nelze-li toho, na jehož úkor byl získán, zjistit, musí se vydat státu.

Podle ustanovení § 457 obč. zák. pak platí, že je-li smlouva neplatná nebo byla-li zrušena, je každý z účastníků povinen vrátit druhému vše, co podle ní dostal.

Ustanovení § 458 odst. 1 obč. zák. dále určuje, že musí být vydáno vše, co bylo nabyto bezdůvodným obohacením. Není-li to dobře možné, zejména proto, že obohacení záleželo ve výkonech, musí být poskytnuta peněžitá náhrada.

Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR z 28. 3. 1975, [Cpj 34/74](#), o zhodnocení stavu rozhodování soudů ČSR ve věcech neoprávněného majetkového prospěchu, uveřejněná pod číslem 26/1975 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek (dále též jen „R 26/1975“), se kterou dovolatelka polemizuje (vytýkajíc odvolacímu soudu, že z ní – nesprávně – vyšel), se k otázce vrácení plnění z neplatné smlouvy ve smyslu ustanovení § 457 obč. zák. (v tehdejší znění) vyslovuje potud, že byla-li obě plnění, která si účastníci neplatné smlouvy navzájem poskytli, peněžitá, provede soud vzájemné zúčtování obou neoprávněných majetkových prospěchů (dnešní terminologií bezdůvodných obohacení) a k takovému postupu není třeba ani vzájemné žaloby ani projevu směřujícího k započtení. Jestliže tedy jde o vrácení vzájemných peněžitých plnění z neplatné smlouvy, je třeba po

vzájemném zúčtování těchto plnění uložit plnění rozdílu jednomu z účastníků (srov. str. 145–146 /271–272/). Věcí se dále zabýval i bývalý Nejvyšší soud ČSSR, ve stanovisku svého senátu k zajištění jednotného výkladu zákona, ze dne 14. 4. 1989, [Sc 1/89](#), uveřejněném pod číslem 15/1989 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek (dále též jen „R 15/1989“). Vysvětlil, že ustanovení § 457 obč. zák. je třeba chápat tak, že tu jde o povinnost vrátit plnění, nikoliv však o současně uloženou povinnost požadovat vždy vrácení toho, co bylo podle neplatné smlouvy poskytnuto. Jednak nelze vyloučit, že tu budou zákonné předpoklady k uplatnění ještě i jiných ustanovení občanského zákoníku (např. ustanovení § 96 a § 97 obč. zák. /v tehdejší znění/ o započtení vzájemných pohledávek), a jednak je nutné mít na zřeteli ustanovení § 153 odst. 1 a 2 o. s. ř. o vázanosti soudu návrhem uplatněným účastníkem v občanském soudním řízení a o zákonem omezené možnosti soudu překročit návrhy účastníků a přisoudit více, než čeho se domáhají. Tamtéž uzavřel, že soud nemůže tuto žalobu zamítnout jen s tím odůvodněním, že v konkrétním případě nelze připustit, aby žalobce takto upustil od nároku na vrácení všeho, co žalovaný podle neplatné smlouvy dostal (srov. str. 94–95 /270–271/). Také v dobové literatuře se na dané téma uvádělo, že jsou-li obě plnění, která mají být vrácena (v režimu § 457 obč. zák.), peněžitá (...) soud i bez vzájemné žaloby a projevu směřujícího k započtení provede vzájemné zúčtování obou neoprávněných majetkových prospěchů (srov. např. Vaněk, J.: Neoprávněný majetkový prospěch, Panorama Praha 1987, 1. vydání, str. 96–97). V současné právní teorii se též úsudek činí např. v díle Jehlička, O. – Švestka, J. – Škárová, M. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 6. vydání. Praha: C. H. Beck 2001, str. 682.

Tyto teoretické i judikatorní závěry vycházejí z toho, že ustanovení § 457 obč. zák. upravuje (oproti dalším skutkovým podstatám bezdůvodného obohacení) povinnosti účastníků, kteří si navzájem plnili na základě neplatné nebo zrušené smlouvy, zvláštním způsobem; totiž tak, že požadavek jedné smluvní strany, aby jí bylo druhou smluvní stranou vráceno plnění, jež jí poskytla, může uspět, jen je-li žadatelem navenek deklarována i připravenost vrátit to, co na základě takové smlouvy obdržel od druhé smluvní strany on sám (jde-li o žalobu, musí se uvedený závazek promítnout i do znění tzv. žalobního petitu).

V případě povinnosti vrátit si oboustranně plnění jde v režimu ustanovení § 457 obč. zák. o tzv. synallagmatický (vzájemně podmíněný) závazek (srov. k tomu dále ustanovení § 560 odst. 1 obč. zák.). Jsou-li obě plnění peněžitá nebo jde-li o plnění, za něž musí být poskytnuta náhrada v penězích (srov. dikci § 458 odst. 1 obč. zák.), pak se specifická povaha ustanovení § 457 obč. zák. projevuje i tím, že v soudním řízení o žalobě o vrácení plnění z neplatné nebo zrušené smlouvy lze přiznat pouze vrácení toho, oč peněžité plnění žalobce (nebo peněžitá náhrada za ně) přesahuje peněžité plnění (nebo peněžitou náhradu za ně) poskytnuté mu podle smlouvy žalovaným. Při takovém postupu se nevyžaduje (nepředpokládá) projev směřující k započtení.

Na platnosti vyslovených závěrů, k nimž se i nadále ve své rozhodovací praxi hlásí, nevidí Nejvyšší soud důvodu cokoliv měnit ani pro případ, že jeden nebo oba účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy jsou v konkursu. Tvrdí-li dovolatelka, že dobová judikatura nemohla počítat s úpravou zákazu učinit projev směřující k započtení, obsaženou v ustanovení § 14 odst. 1 písm. i) ZKV, pak jde o argumentaci neúplnou. Také dobová úprava institutu započtení v občanském zákoníku (srov. ustanovení § 97 obč. zák. ve znění účinném před 1. 1. 1992, zmíněné i v R 26/1975) totiž zakazovala jednostranný zápočet některých pohledávek; v režimu ustanovení § 457 obč. zák. se však takový zákaz neprosadil.

Jestliže si tedy účastníci neplatné nebo zrušené smlouvy před prohlášením konkursu na majetek jednoho z nich poskytli navzájem peněžitá plnění, popřípadě plnění, za něž jim přísluší peněžitá náhrada, může se i po prohlášení konkursu ten z nich, který plnil ve větším rozsahu, úspěšně domoci jen vrácení toho, oč plnění, které sám poskytl, přesahuje plnění, které obdržel od druhé smluvní strany. Je tomu tak proto, že v intencích ustanovení § 457 obč. zák. vzniká povinnost vrátit plnění (a tedy i „právo na vrácení“) již v okamžiku přijetí takového plnění (předcházejícímu prohlášení

konkursu). K tomuto okamžiku se vypořádávají (způsobem plynoucím z R 26/1975 a R 15/1989) i vzájemně poskytnutá plnění. V tomto směru proto dovolání důvodné není a úvahy odvolacího soudu připínající se k účinkům neplatné smlouvy jsou – v obecné rovině – správné.

Pro právní posouzení věci jsou v této souvislosti rozhodné především skutkové závěry, podle kterých:

- 1) Žalovaný jako pronajímatel uzavřel dne 15. 4. 1997 s B. F. dvě smlouvy o nájmu nebytových prostor v A. na dobu určitou (na dobu deseti let) a sjednané nájemné činilo ročně 1 200 000 Kč (+ daň z přidané hodnoty) u první smlouvy a 2 400 000 Kč (+ daň z přidané hodnoty) u druhé smlouvy.
- 2) Smlouvy o nájmu nebytových prostor obsahují souhlas pronajímatele s případným přechodem nájmu na pozdější úpadkyni, s tím, že nájemce (B. F.) bude v takovém případě ručit za závazek nového nájemce (pozdější úpadkyně) vůči pronajímateli.
- 3) V době od ledna 1998 do ledna 1999 nebytové prostory užívala pozdější úpadkyně a za tuto dobu zaplatila pronajímateli celkem 3 327 000 Kč, přičemž jde o částku odpovídající svou výší nájemnému obvyklému v daném místě a čase.
- 4) V tzv. rámcové smlouvě z 11. 12. 1997 se B. F. dohodl s pozdější úpadkyní na tom, že na ni převádí maloobchodní činnost, provozovanou ve vlastních prodejnách a v prodejnách, k nimž mu svědčil nájemní nebo podnájemní vztah.

V rozsudku uveřejněném pod číslem 13/2002 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyšší soud vysvětlil, že pro smlouvu o nájmu nebytových prostor je esenciální závazek jednoho subjektu (pronajímatele) přenechat určitý nebytový prostor druhému (nájemci), a závazek druhého poskytnout prvnímu za to úplatu (nájemné). Jestliže si smluvní strany podle takové smlouvy vzájemně plnily, ačkoliv smlouva je posléze posouzena jakožto právní úkon absolutně neplatný (§ 39 obč. zák.), pak to v návaznosti na ustanovení § 457 obč. zák. logicky znamená, že nájemce je povinen vydat majetkový prospěch, který získal užíváním nebytových prostor, a pronajímatel prospěch, nabytý zaplacením nájemného (případně – podle obsahu smlouvy – i prospěch další). Tyto vzájemné povinnosti jsou i povinnostmi vzájemně podmíněnými (§ 560 obč. zák.).

Při shora popsáných skutkových závěrech by závěr o neplatnosti rámcové smlouvy vedl k povinnosti pozdější úpadkyně a B. F. vrátit si vše, co si podle této smlouvy plnili, neplynul by z něj však bez dalšího úsudek o neplatnosti smluv o nájmu nebytových prostor. Současně by to znamenalo, že i nadále trval nájemní vztah mezi žalovaným (pronajímatelem) a B. F. (coby původním nájemcem, jehož postavení nemohlo neplatnou rámcovou smlouvou doznat změny). Za této situace by povinnost platit nájemné podle smlouvy i nadále stíhala B. F., bez zřetele k tomu, že nebytové prostory sám neužíval. Užíváním nebytových prostor, k nimž nadále svědčilo právo nájmu B. F., by se pozdější úpadkyně bezdůvodně obohatila nikoliv na úkor pronajímatele (jenž měl nadále právo na plnění z nájemní smlouvy vůči původnímu nájemci), nýbrž na úkor B. F. Stalo by se tak buď v režimu bezdůvodného obohacení vzniklého přijetím plnění bez právního důvodu (§ 451 odst. 2 obč. zák.), nebo (šlo-li o užívání založené neplatnou rámcovou smlouvou) přijetím plnění z neplatné smlouvy (§ 457 obč. zák.). Pronajímatel (žalovaný) by v tomto případě nebyl osobou oprávněnou domáhat se (v intencích § 456 obč. zák.) vůči pozdější úpadkyni vydání bezdůvodného obohacení spočívajícího v tom, že pozdější úpadkyně fakticky užívala nebytové prostory, jež byly smluvně pronajaty B. F., který měl povinnost platit pronajímateli sjednané nájemné.

Ve vztahu k částce, kterou pozdější úpadkyně zaplatila pronajímateli coby nájemné za dobu, po kterou nebytové prostory fakticky užívala, pak v případě, že tak činila, aniž se stala nájemkyní (při neplatné rámcové smlouvě by – jak řečeno výše – nájemcem zůstal B. F.), přichází v úvahu jen postup

podle ustanovení § 451 odst. 2 obč. zák. (plnění bez právního důvodu), případně podle ustanovení § 454 obč. zák. (plnění za jiného).

V režimu ustanovení § 454 obč. zák. by se ovšem plněním, které pozdější úpadkyně uhradila pronajímateli (žalovanému), obohatil B. F., vůči němuž by též musel být uplatněn nárok na vydání bezdůvodného obohacení. K tomu, aby byla naplněna skutková podstata uvedená v ustanovení § 454 obč. zák., však musí především jít o plnění, které bylo právní povinností jiné osoby, a současně ten, kdo plní za jiného, nesmí mít sám právní povinnost takto plnit (shodně srov. též zprávu občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu SSR ze dne 21. 12. 1978, [Cpj 37/78](#), o zhodnocení úrovně rozhodování soudů SSR ve věcech odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch podle § 451 a násl. obč. zák., uveřejněnou pod číslem 1/1979 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek /dále též jen „R 1/1979“, str. 14 /74/). V době plnění musí dále dluh toho, za nějž mělo být plněno, trvat (srov. rozsudek Nejvyššího soudu uveřejněný pod číslem 23/2004 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek) a mezi tím, kdo plnil, a tím, komu se splnilo, musí být zřejmé, že se plnění dělo za jiného. Jestliže by ten, kdo plnil, jednal v domnění, že plní svůj vlastní závazek, vznikl by mezi ním a tím, komu bylo plněno, právní vztah z plnění bez právního důvodu a nárok na vrácení tohoto plnění (srov. opět R 1/1979, str. 5 /65/). Jelikož v daném případě pozdější úpadkyně úhradou částky 3 327 000 Kč plnila pronajímateli (za předpokladu, že rámcová smlouva je neplatná) domnělý vlastní závazek, je uplatnění postupu podle § 454 obč. zák. rovněž vyloučeno.

V případech, kdy proti sobě stojí peněžité nároky z bezdůvodného obohacení podléhající jinému režimu než tomu, jež předjímá ustanovení § 457 obč. zák. (tedy nejde-li o nároky smluvních stran z neplatné nebo zrušené smlouvy), se ovšem zákaz započtení formulovaný v ustanovení § 14 odst. 1 písm. i) ZKV prosadí beze zbytku.

Úvahy odvolacího soudu o bezdůvodném obohacení tedy neobstojí již proto, že nerozlišoval mezi jednotlivými skutkovými podstatami, na jejichž základě bezdůvodné obohacení vzniká, a výklad, jež právní teorie a soudní praxe pojí k ustanovení § 457 obč. zák. (které na vztah žalovaného a úpadkyně zjevně nedopadá), bez jakékoli argumentace vztáhl i na bezdůvodné obohacení vzniklé jinak.

Zbývá se vypořádat se závěrem odvolacího soudu, že rámcová smlouva je platnou smlouvou o prodeji (části) podniku ve smyslu ustanovení § 476 a násl. obch. zák.

Se zřetelem k době uzavření rámcové smlouvy (11. 12. 1997) je pro další úvahy Nejvyššího soudu týkající se závěru, že jde o smlouvu o prodeji (části) podniku, rozhodný především výklad zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, ve znění zákonů č. 264/1992 Sb., č. 591/1992 Sb., č. 600/1992 Sb., č. 286/1993 Sb., č. 156/1994 Sb., č. 84/1995 Sb., č. 94/1996 Sb., č. 142/1996 Sb. a č. 77/1997 Sb.

Podle ustanovení § 476 odst. 1 obch. zák. v rozhodném znění platilo, že smlouvou o prodeji podniku se prodávající zavazuje převést na kupujícího vlastnické právo k věcem, jiná práva a jiné majetkové hodnoty, jež slouží provozování podniku, a kupující se zavazuje převzít závazky prodávajícího související s podnikem a zaplatit kupní cenu (odstavec 1). Smlouva vyžaduje písemnou formu (odstavec 2).

Výklad podávaný právní teorií i soudní praxí je pak jednotný v tom, že podstatnou částí smlouvy o prodeji podniku je vymezení podniku, který je předmětem smlouvy, dále závazek kupujícího převzít všechny závazky prodávajícího související s podnikem (k tomuto znaku srov. i rozsudek Nejvyššího soudu uveřejněný pod číslem 30/1997 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek) a konečně závazek kupujícího zaplatit kupní cenu (v intencích ustanovení § 269 odst. 3 musí být v takové smlouvě určena výše kupní ceny nebo alespoň určen způsob, jakým bude dodatečně stanovena). V právní teorii srov. shodně např. dílo Štenglová, I. – Plíva, S. – Tomsa, M. a kol: Obchodní zákoník. Komentář,

4. vydání. Praha, C. H. Beck. 1996, str. 570–571. V tomto díle se mimo jiné dále uvádí, že na úmysl převztít všechny závazky lze usuzovat také z toho, že smluvní strany uzavřenou smlouvu označily jako smlouvu o prodeji podniku, na druhé straně však pouhé označení smlouvy jako smlouvy o prodeji podniku nebude stačit, jestliže z jejích ustanovení bude nepochybně vyplývat, že strany chtějí některé závazky z převzetí kupujícím vyloučit. Ustanovení § 487 obch. zák. v rozhodném znění dále určuje, že ustanovení § 477 až § 486 obch. zák. platí i pro smlouvy, jimiž se prodává část podniku tvořící samostatnou organizační složku. V posledně citovaném díle se (na str. 581) k ustanovení § 487 obch. zák. uvádí, že smlouva, kterou se prodává část podniku, má stejný právní režim jako smlouva o prodeji podniku, a to bez jakékoliv výjimky. Na významu nabývá zejména přesné vymezení převáděné části a s ní souvisejících práv a závazků. S těmito závěry se Nejvyšší soud ztotožňuje a pokládá je za uplatnitelné i v této věci.

Odvolací soud závěr, že smlouva z 11. 12. 1997, označená jako rámcová smlouva, je smlouvou o prodeji (části) podniku, učinil na základě zjištění z této smlouvy, podle kterých:

- 1) B. F. jako předávající a pozdější úpadkyně jako přejímající se dohodli o předání a převzetí provozování maloobchodní činnosti na prodejních v příloze č. 1 této smlouvy, zařízení, zboží a pracovníků za podmínek dále v této smlouvě uvedených, a to ke dni 1. 1. 1998.
- 2) Mezi prodejny byly i dvě prodejny, jež měl B. F. v nájmu na základě smluv o nájmu nebytových prostor uzavřených se žalovaným (pronajímatelem).
- 3) Přejímající přebíral do svého vlastnictví zboží, zařízení provozoven a všechny pracovníky zaměstnané u předávajícího k 31. 12. 1997.
- 4) Souhrnné kupní ceny částí podniků (tj. obou provozoven) nejsou ve smlouvě výslovně uvedeny, je zde však popsán způsob stanovení ceny zboží i zařízení provozoven (zboží mělo být převzato na základě inventur za nákupní ceny a zařízení za padesát procent pořizovací ceny).
- 5) Přejímající měl vstoupit do všech práv a povinností vyplývajících z leasingových smluv, jakož i ze smluv nájemních či podnájemních, uzavřených předávajícím.

Podle ustanovení § 266 obch. zák. projev vůle se vykládá podle úmyslu jednatelky osoby, jestliže tento úmysl byl straně, které je projev vůle určen, znám nebo jí musel být znám (odstavec 1). V případech, kdy projev vůle nelze vyložit podle odstavce 1, vykládá se projev vůle podle významu, který by mu zpravidla přikládala osoba v postavení osoby, které byl projev vůle určen. Výrazy používané v obchodním styku se vykládají podle významu, který se jim zpravidla v tomto styku přikládá (odstavec 2). Při výkladu vůle podle odstavců 1 a 2 se vezme náležitý zřetel ke všem okolnostem souvisejícím s projevem vůle, včetně jednání o uzavření smlouvy a praxe, kterou strany mezi sebou zavedly, jakož i následného chování stran, pokud to připouští povaha věci (odstavec 3). Projev vůle, který obsahuje výraz připouštějící různý výklad, je třeba v pochybnostech vykládat k tíži strany, která jako první v jednání tohoto výrazu použila (odstavec 4)

Odvolací soud – akcentuje, že projev vůle je třeba vždy vykládat podle úmyslu jednatelky osob – ze zjištění o obsahu rámcové smlouvy dovodil, že úmyslem smluvních partnerů nepochybně bylo převést obě provozovny v A. jako organizačně a funkčně vymezené celky na pozdější úpadkyni.

Napadené rozhodnutí tedy klade rovnítko mezi pojmy provozovna (zde v pojetí obou provozoven v A.) a část podniku ve smyslu ustanovení § 487 odst. 1 obč. zák. Závěr, že každá z provozoven označených v příloze č. 1 rámcové smlouvy (včetně těch, jež byly zřízeny v nebytových prostorách žalovaného) je samostatnou organizační složkou podniku B. F., ovšem z obsahu rámcové smlouvy bez dalšího neplyne. Ačkoliv obsahem smlouvy jsou i ujednání, jež se pojí se smlouvou o prodeji podniku

(srov. např. ustanovení § 480 obch. zák.), jednoznačný projev vůle B. F. převést na pozdější úpadkyni za sjednanou kupní cenu podnik nebo jeho přesně vymezenou část odtud neplyne. Ze shora zmíněného výkladu ke smlouvě o prodeji podniku se podává, že na úmysl stran sjednat smlouvu o prodeji podniku nebo jeho části lze usuzovat např. i z vlastního označení smlouvy (byť to samo o sobě nemusí stačit). V tomto duchu se ovšem uplatní i opačný úsudek, totiž, že jiné označení smlouvy (zde v podobě „rámcová smlouva“) může být projevem záměru sjednat smlouvu jiného typu, než je smlouva o prodeji (části) podniku. V každém případě je takové označení matoucí (vybočující z rámce pojmenovaných smluv), svědčící o neopatrném postupu smluvních stran při uzavírání smlouvy.

Nelze rovněž vyloučit ujednání, podle kterého kupní cena za prodej části podniku má být tvořena součtem ceny zboží a ceny zařízení, nacházejícího se v převáděné části podniku. Podnik však byl v rozhodné době v obchodním zákoníku (v jeho § 5) definován jako soubor hmotných, jakož i osobních a nehmotných složek podnikání, s tím, že k podniku náleží věci, práva a jiné majetkové hodnoty, které patří podnikateli a slouží k provozování podniku nebo vzhledem k své povaze mají tomuto účelu sloužit.

Se zřetelem k pojetí podniku (jeho části) v obchodním zákoníku, není závěr, podle kterého cena podniku (jeho části) odpovídá pouze ceně určitých hmotných složek podnikání (zde ceně zboží a zařízení), závěrem obvykle předpokládaným či pravidelným (i když jej nelze vyloučit). Úvaha odvolacího soudu, že závazek kupujícího (pozdější úpadkyně) uhradit prodávajícímu (B. F.) kupní cenu za prodej části podniku plyne z ujednání o způsobu určení cen zboží a zařízení, tedy neodpovídá logice věci a bez další opory v textu rámcové smlouvy je přinejmenším předčasná (vůle stran pokládat součet cen zboží a zařízení za kupní cenu za prodej části podniku se ujednáním o způsobu určení ceny zboží a zařízení bez dalšího neprojevuje).

Jinak řečeno, podle přesvědčení Nejvyššího soudu jazykové vyjádření vůle stran v písemné rámcové smlouvě není samo o sobě – ani za použití interpretačních pravidel uvedených v § 266 obch. zák. – dostatečným podkladem pro závěr, že uvedená smlouva je smlouvou o prodeji části podniku ve smyslu ustanovení § 487 odst. 1 obč. zák.

Právní posouzení věci odvolacím soudem, jenž vyšel z opačného názoru, tudíž ani v tomto směru správné není.

Zbývá vypořádat se s tvrzením dovolatelky, že řízení je postiženo zmatečností vadou ve smyslu § 229 odst. 3 o. s. ř., ke které Nejvyšší soud u přípustného dovolání přihlíží z úřední povinnosti (§ 242 odst. 3 o. s. ř.).

Ustanovení § 229 odst. 3 o. s. ř. spojuje zmatečnost řízení se skutečností, že účastníku řízení byla v průběhu řízení nesprávným postupem soudu odňata možnost jednat před soudem.

Odnětím možnosti jednat před soudem je přitom takový postup soudu, jímž znemožnil účastníku řízení realizaci těch procesních práv, která mu zákon přiznává. O vadu ve smyslu tohoto ustanovení jde jen tehdy, jestliže šlo o postup nesprávný (uvažováno z hlediska zachování postupu soudu určeného zákonem nebo dalšími obecně závaznými právními předpisy) a jestliže se postup soudu projevil v průběhu řízení a nikoliv také při rozhodování (srov. též rozhodnutí Nejvyššího soudu uveřejněná pod čísly 27/1998 a 49/1998 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Nejvyšší soud též ve svých rozhodnutích opakovaně vysvětlil, že hodnotící úsudek projevený v rozhodnutí (zde závěr soudu, že tzv. rámcová smlouva je smlouvou o prodeji části podniku) není nesprávným postupem soudu „v průběhu řízení“ (srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 11. 1997, sp. zn. 2 Cdon 887/97, uveřejněné v časopise Soudní judikatura č. 5, ročník 1998, pod pořadovým číslem 42, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 7. 1999, sp. zn. 20 Cdo 1957/98,

uveřejněné v č. 1, ročníku 2000, téhož časopisu, pod číslem 8).

Pro úplnost se dodává, že tento výklad je plně konformní s judikaturou Ústavního soudu, podanou již k § 237 písm. f) o. s. ř. ve znění před novelou provedenou zákonem č. 238/1995 Sb. Tak v nálezu ze dne 22. 2. 1996, sp. zn. [III. ÚS 85/95](#), uveřejněném ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, svazku 5, části I., pod číslem 14, Ústavní soud konstatoval, že dopadá-li podle soudní praxe a právní teorie důvod přípustnosti dovolání podle § 237 písm. f) o. s. ř. jen na postup, tj. faktické úkony soudu (jeho činnost nebo nečinnost), jejichž důsledkem je odnětí možnosti účastníka jednat před soudem – účastnit se aktivně projednání věci – a (naopak) nedopadá na samotné rozhodnutí soudu, nenachází Ústavní soud v této interpretaci § 237 písm. f) o. s. ř. rozpor s ústavními zákony nebo mezinárodními smlouvami podle článku 10 Ústavy České republiky. Znovu se Ústavní soud k této tezi přihlásil i v nálezu ze dne 21. 1. 1999, sp. zn. [III. ÚS 293/98](#), uveřejněném v téže sbírce, svazku 13, části I., pod číslem 11).

Dovolatelka spojuje existenci uvedené zmatečností vady řízení s tvrzením, že nemohla předpokládat, že odvolací soud bude rámcovou smlouvu hodnotit opačně než soud prvního stupně, totiž jako platně uzavřenou smlouvu o prodeji podniku, a že takový rozsudek je „nečekaný“ a „překvapivý“. V rovině této konkrétní argumentace jsou však její argumenty neopodstatněné.

Obranu, že tzv. rámcová smlouva je platnou smlouvou o prodeji podniku, uplatnil žalovaný již při jednání před okresním soudem dne 28. 5. 2001, přičemž soud prvního stupně se s touto obranou výslovně vypořádal ve svém rozsudku, uzavíraje, že o takovou smlouvu nejde. Jestliže tento závěr prověřil na základě zkoumání téže smlouvy i odvolací soud, pak z mezí své přezkumné činnosti nevybočil.

Závěr, podle kterého by napadené rozhodnutí bylo v pořádku, kdyby odvolací soud dospěl zkoumáním stejné smlouvy k témuž právnímu závěru jako soud prvního stupně (tedy, že nejde o smlouvu o prodeji podniku nebo jeho části), a naopak je „nečekané“ a „překvapivé“, jestliže dospěl k právnímu závěru odlišnému, zjevně neobstojí. Byla-li otázka, zda rámcová smlouva je platnou smlouvou o prodeji (části) podniku, zkoumána (k výslovné námitce žalovaného) soudem prvního stupně (byť se závěrem, že o tuto smlouvu nejde), pak dovolatelka nemohla být „překvapena“ tím, že témuž zkoumání (byť s opačným závěrem) byla smlouva podrobena v odvolacím řízení.

Dovolatelka námitky proti procesnímu postupu odvolacího soudu připínala k dovolacímu důvodu dle ustanovení § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř.; vycházejí z výše uvedeného lze uzavřít, že tento dovolací důvod není dán. Napadené rozhodnutí však neobstálo v rovině právního posouzení věci, Nejvyšší soud je proto, aniž nařizoval jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.), zrušil. Jelikož důvody, pro které bylo zrušeno rozhodnutí odvolacího soudu, platí i na rozhodnutí soudu prvního stupně (a to jak v řešení otázek bezdůvodného obohacení, tak v tom, že tento soud rovněž bez bližšího zkoumání úmyslu jednajících stran měl rámcovou smlouvu za smlouvu podnájemní), zrušil Nejvyšší soud i je a vrátil věc soudu prvního stupně k dalšímu řízení (§ 243b odst. 2, 3 a 6 o. s. ř.).

V další fázi řízení bude nezbytné, aby soud prvního stupně za použití výkladových pravidel uvedených v ustanovení § 266 obch. zák. především prověřil skutečný úmysl stran, které uzavíraly rámcovou smlouvu. Za tím účelem bude nezbytné zejména vyslechnout osoby, které rámcovou smlouvu uzavíraly (shodně srov. i usnesení Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2000, sp. zn. [I. ÚS 220/98](#)). Se zřetelem k dikci ustanovení § 266 odst. 3 obch. zák. zaměří soud svou pozornost také na zkoumání otázky, zda a jaké následné kroky byly po uzavření rámcové smlouvy činěny ve vztahu mezi B. F. a žalovaným, případně mezi pozdější úpadkyní a žalovaným, zejména jak (a zda vůbec) se B. F. pokusil realizovat závazek obsažený v článku II. bodu 2 rámcové smlouvy a jak (a zda vůbec) strany rámcové smlouvy uskutečnily (pro případ, že mělo jít o smlouvu o prodeji části podniku) závazky plynoucí pro ně v takovém případě z ustanovení § 477 odst. 4 obch. zák. Nepřehlédne ani obranu dovolatelky

uplatněnou v dovolání, včetně tvrzení, že B. F. podnik vlastnil až do 7. 12. 1998, kdy jej prodal společnosti L. P., s. r. o.